

Szervita téri emlékeink

21. századi építészet múltidéző kreatív kiegészítésekkel

•••• *Kacs Kovics Fruzsina*

Városunk épített örökségének bemutatása és megszeretése célja a Kincses Belváros Egyesületnek. Fiatallal, öreggel, magyarral és külföldivel, érdeklődőkkel és azokkal is, akik „csak” sétálva városunkban, örülnek, ha valami olyannal találkoznak, amivel eddig nem.

A bezártságból kiszabadulva mi is örömmel sétáltunk a Belváros utcáin és nagyon örültünk, mikor észrevettük, hogy tereink, nemcsak az ikonikus épületeikkel, hanem a térbe épített művészeti alkotásokkal, időszakos fotókiállításokkal is igyekeznek egy-egy kincsre felhívni a figyelmet.

Belvárosunk egyik új gyöngyszeme a Szerviták tere. Nemcsak építészettörténeti korszakok illusztrációja, hanem tanúja egy város történelmének, építéstechnológiai, szakipari, művészeti, kereskedelmi, ideológiai korszakainak. A tér közepén álló Mária-oszlop körül állatokat, árukkal megrakott szekereket hajtottak a 17–18. században a Hajóhíd felé. A 19. században díszes, emeletes házak épültek, ahol Pest leghíresebb üzletei vonzották az úri közönséget. A második világháború pusztításai tűzfalakkal körülvett jellegtelen térré alakították, ahol a 20. század második felében a funkcionális építészet jellegzetes építményei szolgálták évekig az igényeket. Mára ezek eltűntek és több éves vívódás után a Szervita tér a Belváros egyik „legfrissebb” 21. századi terévé változott.

Meghatározó épületévé vált a Horizon Development beruházásában épült Szervita Square Building, melynek óriási városképi értéke, hogy a „szecessziót idéző”, lizénákkal tagolt üveghomlokzatán visszatükröződik a Szervita tér 19–20. századi térelhatároló házsora. Ugyancsak előnye és érdekessége a térnek, hogy az eredeti telekhatárig a Horizon Development tulajdona, a maradék rész gazdája pedig az ötödik kerületi önkormányzat. Ezért a befektető a föld alatti garázs térre vezető személykijárójának falát egy olyan reliefsorozattal díszítette, amelyen a kezdetektől a mai beépítésig nyomon követhetjük a tér jelentős korszakait. A lépcsőfokokon megjelenő évszámok a tér szintjét jelzik a különböző években.

Fotók: a szerző felvételei

Üveghomlokzatán visszatükröződik a 19–20. századi térelhatároló házsor – felül a Szervita téri fotókiállítás egyik képe

Az épület és a feljáró között kiváló térszín adódik időleges kiállítások rendezésére. Mint a befektető képviselőjétől megtudtam, hosszútávon is olyan szabadtéri kiállításokban gondolkodnak, ahol valamilyen városi érdekességre, értékre hívják fel a figyelmet, nem titkolva a tulajdonos igényes, műemléki környezetben és műemlékekben végzett építési tevékenységével való összefüggéseket.

Régi szomorú folt városunkban az Andrassy úti Balettintézetként emlegetett épület sorsa. Az épület 1881 és 1885 között épült MÁV Nyugdíjintézetnek *Lechner Ödön* és *Pártos Gyula* tervei alapján, eklektikus stílusban. 1899-től *Drechsler Béla* olyan sikeresen üzemeltette az épület földszintjén lévő kávéházat, hogy nem is MÁV Nyugdíjintézetként, hanem *Drechsler* palotaként vált ismertté. A 20. század közepén, 1936 novemberében költözött az épületbe a tánc. Ekkor nyílt meg az első emeleten *Nádasi Ferenc* balettművész magániskolája. 1949-től itt működött az Állami Balettintézet, majd 1983-tól

az épület nagy részében a Magyar Táncművészeti Főiskola. Az intézmény 2002-ben költözött ki a palotából. Azóta tulajdonosai és a felújítással kapcsolatos ötletek váltották egymást. Jelenleg úgy tűnik szálloda lesz az épületből, aminek bontási munkáit a Horizon Development részét képező DVM Group végezte.

Jó érzéssel fedezte fel a cég, hogy az építőművészet és a táncművészet izgalmas kapcsolatát bemutató fotósorozat méltó örök bűcsú az eredeti épülettől és évtizedes ikonikus funkciójától. Ezt a fotókiállítást láthattuk a megújult Szervita téren.

Városunk

XXV. évfolyam 3. szám

T
A
R
T
A
L
O
M
B
Ó
L

1 Szervita téri emlékeink

•••• *Kacs Kovics Fruzsina (építész)*

3 Világi és egyházi téren sikeres

•••• *Pápai Tamás László (történész)*

4 Egy képmentő építész

•••• *Vízy László (műemlékfelügyelő)*

5 Bor, kocsmák, fogadók

•••• *Simon Katalin (főlevéltáros)*

7 Pestszenterzsébeti háborús hétköznapok

•••• *Skaper Brigitta (történész)*

8 Színházat Erzsébetfalvának

•••• *Benyovszky Tóth Anita
(irodalom- és színháztörténész)*

10 „Mert én itt születtem...”

•••• *D. Udvary Ildikó (múzeumigazgató)*

13 Várostörténet lépésről lépésre

•••• *Horváth Péter (történész)*

15 Szórakoztató ismeretterjesztés Ferencvárosban

•••• *Gönczi Ambrus (gyűjteményvezető)*

17 Közéleti panteon

•••• *Frank Gabriella (tanár, ny. gyűjteményvezető)*

18 Könyvszemle

20 Múzeum az Országházban

•••• *Lajkó Sára (újságíró)*

Alapította a Budapesti Honismereti Társaság és a Budapesti Történeti Múzeum
Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság
Felelős kiadó: Breinich Gábor
1043 Budapest, Berda József u. 48., tel.: 370-0652
E-mail: info@bpht.hu
Internet: www.bpht.hu
Felelős szerkesztő: Gábrriel Tibor
Szerkesztőbizottság: Breinich Gábor, dr. Buda Attila,
dr. Róbert Péter, dr. Sándor Tibor, dr. Sipos András

Belföldi előfizetési díja 960 Ft/év. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hirlap kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon a 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), postán: 1900 Budapest, telefonon: 06-1-767-8262 és e-mail-en: hirlapelofizetes@posta.hu. A Budapesti Történeti Múzeumban, Budapest Főváros Levéltárában, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi és fiókkönyvtáraiban, a kerületek helytörténeti gyűjteményeiben, múzeumaiban és a Budapesti Históriaik előadóestjein ingyenesen is terjesztett. Magazinunk Budapest Főváros V. kerület Belváros-Lipótváros Önkormányzata, XVIII. kerület Pestszentlőrinc-Pestszentimre Önkormányzata, XX. kerület Pesterzsébet Önkormányzata és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.

Nyomda: PrintWorks Nyomda Kft. • Print: ISSN 1418-4273, Online: ISSN 2732-1681

Miért nézzem meg a www.bpht.hu-t?

Mert a fővárosi Helytörténeti Portálon találok meg:

- a legfrissebb fővárosi helytörténeti híreket;
- a Kapcsolódó oldalak menüpontjában a legrövidebb utat a hazánkban kiadott történettudományi, levéltári, hadtörténeti, irodalom- és nyelvtörténeti folyóiratokhoz, múzeumokhoz, könyvtárakhoz, magyar elektronikus újságokhoz, honlapokhoz;
- a legtöbb információt a fővárosi és kerületi helytörténettel foglalkozó civil szervezetekről, közgyűjteményekről;
- a Városunk összes eddig kiadott számát;
- az Archívumban a Budapesti Históriaik 131 előadásának szerkesztett változatait.

Csak ezekért!

Támogassa előfizetésével a Honismeret folyóiratot!

A Honismereti Szövetség évente hatszor megjelenő, közel fél évszázados folyóiratának célja a Kárpát-medence értékeinek, történeti múltjának megőrzése, ápolása és bemutatása. Belföldre előfizetési díja kedvezményesen 3900 Ft/év.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Megrendelhető az ország
bármely postáján,
a hirlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
telefonon a +36-1-767-8262 számon,
levélben az Magyar Posta Zrt.
1900 Budapest címén is.

Világi és egyházi téren sikeres

200 éve született a Lónyay Menyhért

••• Pápai Tamás László

Pénzügyminiszter, majd miniszterelnök volt a dualista korszakban Lónyay Menyhért, aki feleségével együtt az 1870-es években a mai XVIII. kerület területén létrehozta a pestszentlőrinci villatelepet, és megalapította a lőrinci téglagyárat.

A Bereg megyei Nagylónyán született 1822. január 6-án, földbirtokos nemesi családban. Jogi és gazdasági tanulmányokat folytatott, majd külföldi tanulmányutakat tett – 1843-ban már országgyűlési képviselő. Barátai közé tartozott *Madách Imre* és *Eötvös József*, de jó személyes viszonyt ápolt *Széchenyi Istvánnal* is.

1845-ben vette feleségül *Kappel Emiliát* (1825–1888), *Kappel Frigyes* pesti bankár leányát – akit egy Liszt-koncert után *Petőfi Sándor* is feleségül kért az apától. Házaságukból négy gyermek született.

1848–49-ben pénzügyminisztériumi tanácsos, majd államtitkár volt. A szabadságharc bukása után külföldre emigrált, Párizsban nemzetgazdaságtant hallgatott. 1850-ben királyi kegyelemben részesült, és hazatért.

Az 1850-es években kezdeményező szerepet vállalt a Tisza-szabályozás és a

volt. Érdemei elismeréséül ekkor kapta meg I. Ferenc Józseftől a grófi címet. 1871-től haláláig töltötte be a Magyar Tudományos Akadémia elnöki tisztét. Szintén 1871-ben lett a Dunamelléki Református Egyházkerület világi főgondnoka.

Felesége 1864-ben vette meg a mai XVIII. kerület közepén egykor volt Szalla-erdő területét. Miután 1872-ban kiengyelítette a bankkölcson, a tölgyest 51 parcellára osztotta, s azokon 1872 és 1882 között 17 villa épült fel – köztük Lónyayék 8,5 holdas kerttel körbevett emeletes nyaralója is. Ezzel megteremtették a mai Lónyaytelep magját alkotó villatelepet. A gróf 1872-ben azt is elintézte, hogy az 1847-ben épített Pest–Cegléd–Szolnokvasútvonalon itt is megállót létesítsenek,

Fotó: Kristóf Gabriella

Kappel Emilia

Fotó: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtára

Gróf Lónyay Menyhért

lyén alapította meg a Budapest–Szentlőrinci Téglagyár elődjét. Utolsó éveiben birtokai, családja és egyháza ügyeivel foglalkozott, de országgyűlési képviselői helyét továbbra is megtartotta, utoljára 1883-ban szólalt fel a főrendiházban. Még élete utolsó napján, 1884. november 3-án is a szentlőrinci villájából indult el Budapestre, ahol a Kálvin téri templom egyházi tanácskozásán érte a szívroham.

Lónyayék lőrinci birtokát 1890 körül *Dillmont Frigyes* kereskedő vásárolta meg, aki a hatalmas kertet házhelyekre osztotta. A villát a Dillmont család lakta az 1952-es államosításig. Az épületben ma önkormányzati bér-lakások találhatók.

hazai hitelélet megindításában. Alapító tagja volt az első hazai biztosítótársaságnak és földhitelintézetnek. 1861-től ismét képviselő, s 1865-től *Andrássy Gyulával* és *Eötvös Józseffel* együtt munkálkodott a kiegyezésen, mint gazdasági szakértő. 1867-től az *Andrássy-kormány* pénzügyminisztere, 1870–1871-ben a dualista állam közös pénzügyminisztere

Lónyay-villa a 20. század elején

Fotók: Tomory Lajos Múzeum

A Lónyay-villa napjainkban

ez a mai Pestszentlőrinci vasútállomás.

1871–1872-ben egy évig Magyarország miniszterelnöke volt, s lemondása után ma is álló lőrinci villájába vonult vissza. Több kiadványt írt az ország pénzügyeiről, rendezte *Széchenyi István* iratait és saját emlékiratait. 1882-ben egy korábbi téglavető he-

lyén alapította meg a Budapest–Szentlőrinci Téglagyár elődjét. Utolsó éveiben birtokai, családja és egyháza ügyeivel foglalkozott, de országgyűlési képviselői helyét továbbra is megtartotta, utoljára 1883-ban szólalt fel a főrendiházban. Még élete utolsó napján, 1884. november 3-án is a szentlőrinci villájából indult el Budapestre, ahol a Kálvin téri templom egyházi tanácskozásán érte a szívroham.

Egy képmentő építész

Gerlóczy Gedeon, a Csontváry képek megmentője

••• Víz László

A kora gyermekkorában árván maradt kisfiút, *Gerlóczy Gedeont* nagyapjai *Gerlóczy Károly*, a főváros neves városvezető politikusa és *Fodor József*, a főváros járványügyi főorvosa nevelte. A gyermekkori élmény egész életútját meghatározta. A belvárosi Reáltanoda utcai főreáliskolai érettségi után a berlini építészeti egyetemen tanult. 1919-ben tért haza. Építészeti munkásságát a modern európai architektúra jellemzi. Köz-

Tanári tevékenységét a Magyar Képzőművészeti Főiskola posztumusz címzetes egyetemi tanár címmel ismerte el. Építészeti életművét 2010-ben a posztumusz Ybl-díj fémjelzi.

Egykori főreál-iskolájának előcsarnokában tervezte az első világháború áldozatainak emlékművét, amelynek szobor-együttesét *Ligeti Miklós* szobrász készítette. A hányatott sorsú emlékszobor ismét ott látható. 2019-ben avattuk fel a mai Eötvös

gimnázium tizenkilenc neves építésének emléktábláját, amelyen a századforduló neves magyar építészei között Gerlóczy Gedeon neve is szerepel.

Egykori lakóházának emléktábláján *Czinder Antal* mintázta meg alakját, a „képmentő építész”. A pandémia csitulását

monográfia írója Életének utolsó esztendejében még találkozhattam *Gerlóczy Gedeon* (1895–1975) építész professzorral. Beszélgetésünk emlékeztet felidézem. Maradandó élményem volt, amikor a Csontváry Magányos cédrusa alatt találkoztunk.

A magyar kultúrtörténet egyik jeles epizódja fűződik Gerlóczy Gedeon építész professzor nevéhez. Ő mentette meg 1919-ben, hazatérésekor, amikor éppen árverezték *Csontváry Kosztká Tivadár* (1853–1919) festőművész hagyatékát. A zseniális örült művész roppant értékű festményeiben felismerte a magyar és európai művészet egyik meghatározó alkotóját. Erről, a képek megtekintése után Gerlóczy Gedeon így emlékezett vissza: „Az első egyike volt a Magányos cédrus, amit alaposabban szemügyre vettem és akkor éreztem, hogy itt valami egészen csodálatos művészettel állok szemben, amihez hasonló sohasem láttam.”

Mindezt, a művészet világa csak évtizedek múltán a brüsszeli világkiállítás bámulatos felfedező sikere idején ismerte el. Majd ezt követően számos nemzetközi és hazai bemutatás követett. Az egyik első nagy hazai kiállítására Székesfehérvárra magam is ellátogattam ifjú festő barátimmal együtt, majd ezt követően a buda-

Gerlóczy Gedeon 1960 körül

Fotó: Gerlóczy Gábor/horítárszlet

Fotó: Fortépan/Urban Tamás

ismert, a Fiumei úti baleseti kórház egykor eozinosa csillogó homlokzata és a belvárosi egykori Orczy-ház helyén 1943/1944-ben épült travertin kőburkolatú három kapubejárattal létesült bérháza a Petőfi Sándor utca és Párisi utca kereszteződésében. Míg az előbbi a hazai modern építés egyik előfutára, a több szintre tervezett új, funkcionista kórháza, utóbbi az áramvonalas építészeti forma remekműve. Mindkettő műemléki védettség alatt áll.

Nem közömbös az utókor szára, hogy mint építész professzor egész korosztályt oktatóként a művészet és az építészet szeretetére, mindaddig, míg a képzőművészeti főiskolai tanári állásából 1951-ben felmentették. Ezután nyugdíjba vonulásáig tervezőirodákban tevékenykedett, majd tervpályázatokban vett részt. Az európai nagyvárosokhoz, Berlinhez és Rómához hasonlóan felismerte, hogy a növekvő forgalom érdekében a főútvonalak szélesítésének építészeti helyes módja az árka-

Csontváry Magányos cédrusa 1979-ben Gerlóczy Gedeon belvárosi, Galamb utca 3. számú házban lévő lakásában, az építész lánya (Glória) mögött

követően 2022-ben az Aranytíz Helytörténeti Klub egyik első helytörténeti sétája a belvárosi Galamb utca 3. számú épülethez vezetett. A lakóház bejárata mellett 1998-ban helyezte el a Belváros-Lipótváros önkormányzata ezt a szobrászati és éremművészeti értékű alkotást. Helytörténeti klubunk megtisztelő vendégei voltak *Czinder Antal* Munkácsy-díjas szobrászművész és *Gerlóczy Gábor*, a képmentő Gerlóczy-

Fotó: a szerző felvétele

Az Aranytíz Helytörténeti Klub megemlékezésén Gerlóczy Gábor Gerlóczy Gedeon emléktáblája előtt

pesti kiállítás is maradandó élmény volt számunkra. Gerlóczy érdeme, hogy a művek megbecsülése és méltó megőrzése érdekében min-

den tőle telhetőt megtett. Végül is a Csontváry-képek méltó otthonra találtak Pécs városában

Bor, kocsmák, fogadók

Italmérések Pesten, Budán és Óbudán

••• Simon Katalin

Kiseb királyi haszonélvezeti jognak (regale) számított az 1873-as városegysítést megelőzően az italmérés, kocsmáltatás, szabályozása a földesúr hatáskörébe tartozott. A három város esetében ez azt jelentette, hogy Pest és Buda mint szabad királyi városok önállóan döntöttek annak mikéntjéről, míg Óbudán a mindenkori földesúr (1766-ig a Zichy család, azt követően pedig az uralkodó – a koronaadalom jószágigazgatóságán keresztül).

A kocsmáltatás komplex feladat volt a városok számára, akár a bormérés idejére gondolunk (termelői bormérést csak az év meghatározott szakaszában lehetett működtetni), vagy annak módjára (cégérjog megváltása, engedélyezett borok kérdése, megfelelő mértékek használata). A három város rendszeresen ellenőrizte fogadói működését, a mértékekre a mértékfelügyelő, Pesten az alkapitány, a rendészeti jellegű kérdésekre pedig már a 18. századtól a városkapitány ügyelt. Óbudán 1786-tól évente két borbíró (Weinad-

Fotó: Rudolf Alt mészete

A Szép Juhászneház vendéglő 1840 körül

rösborok közül kiemelkedett a sashegyi (Adlersberger), míg Farkasvölgy és Kőbánya fehér borairól volt híres.

Az időszakos italmérések, kántorkocsmák szünetet követően, Szent Mihály ünnepén kezdték meg működésüket, s legfeljebb fél évig, Szent György napjáig tarthattak nyitva. Az állandó vendéglátóhelyek különböző jogokkal rendelkeztek, az egyszerű kocsmákban csak bort, esetleg sört és pálinkát mértek ki hideg étellel, a vendéglőkben meleg ételt és kávét is felszolgáltathattak, különböző játékokat tarthattak (például tekét), sőt, zenés kísérettel fogyasztathattak a vendégek, alkalmanként pedig táncos multságokat rendezhettek a vendéglősök. A fogadókban az utazók elszállásolására is volt lehetőség. A 19. század első felében további differenciálódásnak lehetünk tanúi, Pesten megjelennek az első, elegáns szállodák.

A szabadságharc leverése és a városegysítés közötti szűk két és fél évtized rövid, ám annál mozgalmasabb, a vendéglátásban is változásokat hozó időszak Pest-Buda és Óbuda történetében. A borforgalmazás kereteit átfogóan szabályozta az 1859. évi iparrendelet, amely meghatározta az italmérés helyeit, az árusítás formáit és az egyes helyeken árusítható termékeket. Megkülönböztette a termelői borméréseket, a kereskedőket, kocsmákat, vendéglőket, a borokat pedig extra, finom, csemege, aszú és kezelt aszú borokra osztotta. Kiemelten foglalkozott az italmérések működésének ellenőrzésével. 1868-ban belügyminiszteri rendelet foglalkozott ismét a kérdéssel. Noha a rendelet tiltotta a termelőknek a kocsmaszerű kiméréseket, a korabeli sajtóban ennek eredménytelenségéről olvashatunk, a „vakbormérések, titkos kocsmák” nagymértékű elterjedéséről országszerte.

A három város karaktere egyre markánsabban elkülönült egymástól. Pestet a magas lakosság és a nagy átutazó forgalom miatt a nagy kereslet és kínálat, a sokszínű és differenciálódó vendéglátás jellemezte, míg a Duna jobbpartján a termelői bormérések váltak igazán hangsúlyossá: Buda ház- és szőlőbirtokos polgárai egész évben szabadon mérhettek bort. Óbudán 1785 és 1853 között a város bérelte az italmérési jogot és az uradalmi fogadókat a koronaadalomtól, így lényegében szabad kezét kapott a kocsmáltatás szabályozására. 1854-től ezt a jogot árverésen keresztül, magánvállalkozók kapták meg, ami súlyos ellentétet vezetett az uradalom, a bérlő, valamint a város és lakói között, ennek ellenére a termelői bormérések egyre több családnak biztosítottak megélhetést. Az 1873. évi városegysítés során a főváros lehetőséget kapott az italmérés helyi szintű, egységes szabályozására.

Fotó: OSZK Digitális Képtárarchívum

ministrátor, boradminisztrátort) neveztek ki ellenőrnek, míg Budán 1824-től a borforgalmat vizsgáló bizottság adott külvárosi tagjai felügyelték a rendre.

Budán és Óbudán, ahol a lakosság jelentős hányada a bortermelemből élt, s a városoknak is jelentős jövedelme származott a hírneves „budai vörösből”, nagy figyelmet fordítottak a helyi borok védelmére, idegen bort csak kivételes esetben mérhettek ki. A Fortunában például a budai mellett tokaji, somlói, ménesi és soproni borokkal csillapíthatták szomjukat II. József idején a Várba költöztetett kormányzervek tisztviselői. Óbudán a nagyszámú zsidó lakosság fogyasztási igényeit a helyben termelt borral és a szomszédos településekről behozott kóser borral tudták csak

Roskovics Ignác: Vasárnapi délután (Vasárnapi Újság, 1885)

Egy parcellázás bonyodalmai

A magára hagyott Ó-Szemeretelep

••• Pápai Tamás László

Budapest XVIII. kerületében, Pestszentlőrincen található a *Szemere Miklós* egykori helyi földbirtokosról elnevezett Szemeretelep. Ezt a településrészt két részletben parcellázták: első körben még Szemere Miklós életében, 1909-ben, majd a jóval nagyobb részét az unokaöccse, *Szemere István* idején, közel húsz évvel később. Ezt tükrözte a korabeli elnevezés is, amely megkülönböztette a korábbi parcellázást (Ó-Szemeretelep), a későbbitől (Új-Szemeretelep).

Fotók: Tomory Lajos Múzeum

Ó-Szemeretelep létrejöttében központi szerepet játszott egy kőbányai bankár, a dzsentri-polgári családból származó *sipeki Balás Imre* (1879–1944), aki 1905-ben takarékpénztárt alapított. A rákosfalvi központú Rákosmezei Takarékpénztár kezdetben kisemberek betétjeit kezelte, kőbányai telkek felosztásában és értékesítésében segédkezett.

1908-ban a kormány – elősegítendő a középosztály lakáshoz jutását – úgy változtatott a fizetési rendeleten, hogy az állami és községi alkalmazásban álló tisztviselők és dolgozók a fizetésük mellett számukra folyósított lakpénzből nem csak lakbért fizethettek, hanem leköthették saját lakóház vásárlására vagy építésére is. Ebben látta meg a lehetőséget Balás Imre, aki takarékpénztára nevében Pestszentlőrincen egy nagyobb területet szerzett meg Szemere Miklós birtokából.

A terület első pillantásra jó adottságokkal rendelkezett, mivel itt már a 19. század végétől volt egy vasúti megállóhely a Pest–Szolnok vasútvonalon. Balás Imre azonnal hozzáfogott a telkek árusításához. Jól csengő ígéretekkel (villamosközlekedés, vízvezeték, villanyvilágítás, csatornázás, gondozott kertek) reklámfüzeteket adott ki, melyeket a hivatalokban terjesztett. Jöttek is a vevők, elsősorban vasutasok, postások, fővárosi hivatalnokok, akik kezdetben még Szemere Miklóstól vásárolták meg házhelyüket, ám 1910-ben Balás a saját nevére íratta az összes eladandó parcellát.

Nagy lendülettel kezdődött meg a házak és a csatorna építése, azonban 1910 májusában leállt a csatornázás – miután a szak-

szerűtlenül végzett építkezésen több munkást is maga alá temetett a homokos föld, ketten közülük meghaltak –, majd az 1911 nyarán beköszöntő építőipari válság nyomán a házak kivitelezése is abbamaradt. A hangzatos ígéretekkel nem valósult meg semmi, 400 fő maradt magára a félig-meddig felépült telepen víz, villany, csatorna nélkül, a település központjától pedig kilométereken keresztül tartó mezőgazdasági terület választotta el őket.

A lakosok önszerveződésbe kezdtek és megalapították a Szemeretelepi Polgárok Testületét, amely az 1910-es években sorra ért el sikereket. Ezek közül egy bérelt épületben működő állami iskola létesítése volt a legfontosabb.

1911 őszén a Rákosmezei Takarékpénztárnál fény derült az elszikkasztott – a szemeretelepi telkekbe Balás Imre nevében befektetett – tőkére, s a betétesek pénzüket ki akarták venni. A pénzügyintézet 1912-ben Kőbányai Gazdasági Takarékpénztár néven új vezetőséggel állt fel, ám még ebben az évben elrendelték ellene a csődöt, s 1914-ben egy hónapra a bankár is fogházba került szikkasztás vádjával.

Balás Imre nem hagyta magára Ó-Szemeretelepet az 1920-as években sem. A tíz év óta elégtelen vízszolgáltatás rendezettebb biztosítására a lakók részvénytársaságot hoztak létre, melybe Balás Imre a tulajdonában álló vízművet és a vezetékhalózatot apportálta, ezáltal ő lett a társaság főreszvényese. A helyieket fokozatosan kiszorította a vezetéskől, miközben a fejlesztésre semmit nem költött, így a szolgáltatás továbbra is csapnivaló maradt. 1925-től a lakosok panaszaikkal bombázták Pestszentlőrinc vezetését, azonban érdemi előrelépés továbbra sem történt.

A Szemere-birtok parcellázási irodája 1930 körül a mai Béke téren, az 50-es villamos végállomásánál

Végül az 1920-as évek végén kezdett jóra fordulni az ó-szemeretelepiek sorsa: 1928 nyarán megindult Új-Szemeretelep parcellázása, megindultak az építkezések. Az új betelepülők hatására a Szemeretelepi hosszabbították meg az 50-es villamos vonalát és iskola-épületet kapott a telep. Balás Imre telkeit elárverezték, így aki megalapította Ó-Szemeretelepet és megnyomorította lakói életét, húsz év után végleg kikerült a település életéből.

Fotó: Tolnai Világlapja, 1914

Balás Imre (1914)

Pestszenterzsébeti háborús hétköznapiak

Tartós légoltalmi szolgálat 1944-től 1945-ig

••• Skaper Brigitta

Pesterzsébeti Múzeumunk irattára őrzi a helyi tartós légoltalmi szolgálat részleges iratanyagát. 1944 áprilisától szeptember végéig alig van forrásunk, kivételt jelent a gyengélkedőkönyv és a légős iktatókönyv. Bár utóbbinak köszönhetően az első félévről is vannak információink, most mégis októbertől kezdve szemezgetek a bejegyzésekből. Ekkortól szinte minden dokumentum fennmaradt, így a szervezet demoralizálódása és megszűnése tökéletesen nyomon követhető.

Az október 20-án kelt szolgálati jegy szerint csak olyanok voltak szolgálatban, akik nem voltak beosztva. Október 27-én a III. alkörzetben az éjjeli légitámadások

90 újonc 1944. december 29-én tett esküt.

Az első, 1945-ös bejegyzés január 22-én kelt, amely a légó szolgálat létszámának 60 főre csökkentését írta elő. *Hivert József* addigi századparancsnokot az oroszok letartóztatták, helyére *Köves József* kántortanítót nevezték ki. Köves április 3-án kérelmezte a Nemzeti Tanácstól, hogy a légénység részére folyósítsák a családi segélyt, amit az orosz csapatok be-

tot teljesítettek az egyik orosz kórházban, részt vesznek a fertőtlenítésében és a munkaszolgálatosok előállításában.”

A Nemzeti Bizottság április 7-i ülésén azt a határozatot hozta, hogy a tartós légoltalmi szolgálat április 15-én megszűnik. Döntöttek arról is, hogy a légősök a Vörös Hadsereg bevonulásától (január 9.) április 15-ig kapják meg visszamenőlegesen a családi segélyt.

Tartós légoltalmi szolgálatos igazolványa a szovjet csapatok bevonulása után

A felszerelés visszaszolgáltatásával kapcsolatos utolsó, polgármesternek szóló beszámoló augusztus 5-én kelt. Eszerint a felszerelésből *dr. Hanny Lajos* uta-

sítására a rendőrség, a tűzoltóság, a szülőotthon, az OTI kórház, a Vörösmarty utcai orosz katonai kórház, az Erzsébet utcai orosz katonai kórház, a városi temető, a hirdetővállalat és a Népkonyha részesült.

Köves ugyanakkor jelezte, hogy kinevezésekor nem kapta meg a légoltalmi irattárat. A raktár régi kezelője szerint minden felszerelési egységből eredetileg 300 darab volt, kivéve a munkaruhákat, amikből 150-et szerzett be a város. Utóbbiakat az orosz bevonulás után maga Köves osztotta ki, hogy a szürke egyenruha bajba ne sodorja a légősokat.

Az 1944-es nyári bombázások mentési munkálatainál több bakancs és ing pusztult el, vagy ment tönkre. Sok mindent még az orosz bevonulás előtt a tűzoltó laktányában leadtak, az ásókból néhány darab pedig a temetőben maradt. A talpanyag egy része a tűzoltók anyagával együtt a Dunántúlra került.

Az iktatókönyv utolsó bejegyzése 1945. szeptember 15-én kelt. A Nemzeti Bizottságnak írt levélben az elkeseredett Köves a légoltalmi szolgálatosok hónapok óta esedékes családi segélyének kifizetését sürgette: „Dolgoztak ezek az emberek akkor, amikor a munkabírók nagy része a pincébe bújta a munka elől, vagy vidékre ment és olcsón beszerezett élelmiszerekkel megrakodva nevetett a fillérekért dolgozó légősokon.”

Fotók: Pestszenterzsébeti Múzeum

után a századparancsnok a reggeli szemlén tapasztalta, hogy a kárhelyeken nem voltak légősök. Az október 28-i szolgálati jegy már a hivatásos tűzoltókeretre vonatkozott: „Tapsztalnom kellett, hogy a hivatásos tűzoltókeret a tartós légoltalmi szolgálatosoknál vagy sehogyan se, vagy ha működik is nagyon gyatrán...”

Jellemző, hogy november 20-án 15 fő légoltalmi szolgálatos előállítását kérték, mivel hetek óta nem jelentek meg beosztási helyükön. Év végén a légősök számát önként jelentkezőkből egészítették ki, s a

Pestszenterzsébeti légoltalmi szolgálatot ellátók gyakorlat közben (1944)

vonulása és az azt megelőző zavaros helyzet óta nem kaptak meg. Kérését így indokolta meg: „A légoltalmi szolgálatosok sokirányú munkája a város életére föltétlenül jó hatással volt. A mentőszolgálaton kívül részt vettek a halottak eltakarításában, az iskolák fölszerelésének mentésében, a szülőotthon és a városháza hurcolásában, állandó szolgálat van a városi kórházban, egy hónapig munkaszolgálá-

Színházat Erzsébetfalvának

100 éve halt meg Sziklai Jenő színdirektor

•••• Benyovszky Tóth Anita

Fővárosunk tőszomszédságában kialakult Erzsébetfalva telepét, később Pesterzsébet városát (a mai XX. kerületet) már az 1880-as évek végétől látogatták színtársulatok. A nagyközségbe érkező színházi vállalkozások folyamatosan keresték a lehetőséget, sokszor a józan észnek is ellentmondóan, hogy Erzsébetfalván működjenek. Az egész estés színdarabokat, operettekét, népszínműveket játszó társulatok ugyanis még egyetlen nyári szezon sem tudtak nyereségesen végigjátszani, sokszor teljesen tönkremenne távoztak. Mivel a javarészt szegény munkásokból álló közönség olcsón szeretett volna könnyed szórakozáshoz jutni, így az orfeum-, műszínikör- és kabarétársulatoknak volt a mozik mellett hosszabb ideig maradása.

Sziklai (Tisch) Jenő színingazgató (1880–1922) 1910 tavaszán érkezett a nagyközségbe és kisebb kihagyásokkal tulajdonképpen haláláig Erzsébetfalván működött. A többi színházcsinálóval ellentétben Sziklai le is telepedett helyben feleségével, Havasi Emma színésznővel és ne-

Sziklai Jenő

velt fiával, ifj. Békefi Lajossal, aki később szintén a színi pályát választotta. Ekkor épült fel a község első nyári deszka színházépülete a Török Flóris utca 70. szám alatt, amely Erzsébetfalvai Műszínikör néven kezdetben csak nyáron üzemelt, de később teliesítették.

Erzsébetfalva történetének első jelentős színingazgatója Sziklai Jenő volt, aki hosszú időn keresztül sikeresen tudta működtetni vállalkozását. Meghonosította helyben a városligeti mintára szerveződő műszíniköri színpadtípust: rendkívül olcsó helyárak mellett vasárnap és ünnepnapokon napi három előadást tartottak folytatólagosan, tehát délután négy órától este tízig bármikor be lehetett lépni a színházba. A műsoron egy felvonásszerű rövidített népszínművek, operettek, vígjátékok mellett dalokat, kuplékat, táncokat, bohó-

zatokat adtak elő. Ezzel megkezdték a helyi szegényebb népréteg színházba szoktatását és évről évre növelték a színvonalat. Sziklai folyamatosan alkalmazkodott a körülményekhez, ha kellett más helyszínen játszott, ha kellett műfajt váltott.

Színházának neve az évek során volt Sziklai Kabaré, Erzsébetfalvai Népszínház és Vígszínház is. Az első világháború alatt érte el sikerei csúcspontját, addigra annyira népszerű lett a műszínikör, hogy az emberek összeverekedtek a bejutásért. 1919-től miniszteri engedélyt szerzett, és ahogy a nagy színházak, hetente többször egész estés darabokat játszott. Sziklai Jenő korai halálával Erzsébetfalva színház történetének egy fontos korszaka ért véget.

Fotók: Pesterzsébeti Múzeum

Textilgyár Pusztaszentlőrincen

Élvonalbeli szövőüzem volt (1907–2003)

•••• pápai

Részvénytársaságukat 1907. január 22-én alapította Popper Samu és veje, Popper Károly. Mivel ekkor még Kispest és Pusztaszentlőrinc egy települést alkotott, ezért nyerhette el a Budapest–Lajosmizse helyi érdekű vasút lőrinci oldalán létesített szövőüzem a Kispesti Textilgyár elnevezést. Popper Károly igazán kiválóan vezette az üzemet, mely már az első világháború előtt a hazai textilgyártás élvonalába került. 1910-ben főként színes

Fotó: Tomory Lajos Múzeum

pamutszövetet gyártottak 340 munkással. Az első világháború idején a gyárat a 100 legnagyobb hadiszállító közé sorolták, ebben az időben jelentősen növekedett a gyártás volumene, megvásárolták a szomszédos területeket és több új épületet emeltek.

Popper Samu, majd Popper Károly halála után is a család kezelésében ma- ➡

Időszaki tárlat a XVIII. kerület központjában

radt a gyár. 1945-ig *Ágoston Manó* volt a vezérigazgató, aki *Popper Károly* és *Propper Margit* lányát, *Lilit* vette feleségül. Elődeihez hasonlóan *Ágoston* is kiváló textilipari szakember volt. Az 1930-as években a *Kispesti Textilgyár* – miként az egész hazai textilipar – virágzásnak indult, 1933-ban fonodát állítottak fel, s 1935-ben bevezették a „*Kistext*” márkanevet. 1941-ben már 3000-nél is több munkás dolgozott itt. Az *Ágoston-Popper* család tulajdonából 1948-ban államosították a textilgyárat.

Az 1960-as évek elején korszerűsítették a gépparkot, termelésük 70%-át exportálták. 1967-ben mintegy 4500 dolgozója volt a gyárnak. 1963-tól 1981-ig a *Pamutnyomóipari Vállalat* része volt, majd ismét önálló lett. Az 1980-as években elsősorban ágyneműt, konyharuhát, abroszt és pamut alapú méterárut állítottak elő. A vállalatot 2000-ben privatizálták, s az új tulajdonos hamarosan leépítette a munkaerőt, a gépeket értékesítet-

te és 2003 áprilisában elindították cég felszámolását.

A kerület egykori legnagyobb iparvállalatára emlékezve 2022 júniusában a *Tomory Lajos Múzeum* időszaki kiállítást nyitott *Asztalosné Ármay Jolán* textiltervező munkáiból.

Fotó: Tomory Lajos Múzeum

A textilgyár bejárata az 1930-as években

Szabadság téri emlékezetpolitika

A trianoni mementóktól napjainkig

•••• V. L.

A béketárgyalások idején, 1918 és 1920 között, a Tiszántúlon Magyarország valamennyi közúti hídját és az esztergomi Duna-hidat is felrobbantották. (Akkortájt a Kárpát-medence teljes vasúti és közúti hálózatának Pest központtal való kiépítése még úgy alakult amint azt *gróf Széchenyi István* közmunkügyi miniszter 1848-ban megálmodta és előterjesztette.)

Fél évvel a trianoni békediktátum után közadakozásból a Szabadság téren az ország elszakított négy részének szoboregyüttesét állították fel: a *Dél Szentgyörgyi István*, az *Észak Kisfaludi-Stróbl Zsigmond*, a *Nyugat Sidló Ferenc* és a *Kelet Pásztor János* műve volt. A tér közepén 1926-ban felállított *Országzászló* a négy szoborral együtt kompozíciós egységet alkotott, amelyet a korabeli fotók jól érzékeltetnek. A trianoni békediktátum által elcsatolt területekre emlékeztető Szabadság téri irredenta szobrokat, jelképeket 1945-ben eltávolították, a szobrokat állítólag pár éven

volították, majd 1999-ben került vissza homlokzatára.

A második világháború lezárásakor, 1947-ben a nagyhatalmak párizsi békediktátuma ismét a trianoninál is súlyosabb, megalázó helyzetbe hozta a magyarságot. Jelképezi ezt a megszálló hatalom által emelt, 1945-ben felállított szovjet hősi emlékmű a lipótvárosi Szabadság téren – „dicsőség a felszabadító szovjet hősöknek” felirattal. (Budapest elfoglalásának emlékére 1945. május 1-jén a Szabadság, a Gellért és a Vigadó téren szovjet diadaloszlopokat avattak, amelyet 1948-ig Budapesten hét másik követett. Ezek közül a Szabadság téri még ma is áll –

A Hazatérés templomának bejárata

Fotó: a szerző felvétele

Egyik dombormű a Szabadság téri szovjet diadaloszlopon

Fotó: közlékép.hu

Fotó: korabeli képeslap

A Szabadság téri Ereklyés országzászló

a szerk.) Az emlékmű talapzatán látható félköríves bronzdomborműveken *Antal Károly* szobrászművész mintázta meg a győzteseket, háttérben a főváros legjelentősebb műemlékeivel (az Országház és a belvárosi Klotild-paloták).

Az elnyomás, a szovjet megszállás után ténylegesen szabadabbá váló független és önálló Magyaror-

szág politikai akarata emlékeztető szándékkal a szovjet hősi emlékművel szemben 2014-ben egy másik emlékművet hozott létre: Magyarország 1944. évi német katonai megszállásának sokak által vitatott emlékművét, *Párkányi Raab Péter* szobrász alkotását.

A trianoni diktátum utáni békés évtizedekben a két- és többoldalú egyeztetések és megállapodás útján a magyarok területek többsége ismét egy országban egyesülhetett. A Szabadság téren ekkor épült fel a Hazatérés temploma (1938–1940 között) a Felvidék egy részének visszatérésekor. Feliratát 1949-ben eltá-

volították, majd 1999-ben került vissza homlokzatára.

„Mert én itt születtem...”

Kadarkuti Richárd (1926–2002) emlékkiállítás

•••• D.Udvary Ildikó

Erzsébetfalván született Kadarkuti Richárd. Édesapja kőműves, édesanyja gyári munkás volt. Mivel édesapja korán elhunyt, s édesanyjuk dolgozott, a két testvért szinte a nagymama nevelte. A Thököly utca 5-ben laktak tizenhat évig a nagymamával és édesanyja testvéreivel. Nagybátyja, az esztergályos Pepi bácsi ismertette meg vele a festészetet és tőle kapott először papírt, ceruzákat, zsírkkrétát, festészeti könyveket.

Szeretett rajzolni, festeni, de tudatosan viszonylag későn fordult a festészet felé. Témái szorosan kötődtek közvetlen környezetéhez. Megfestette a körülötte élő embereket, a nagymamáját, családtagokat, barátokat, a környéket ahol élt. Utcák, teretek, belső udvarok, enteriőrök, villamosok, mozik képei őrzik a szülőváros egykori arcát. A naiv művészek között Kadarkuti elsősorban „urbánus” festő. Egy-egy témát többször is megfestett, általában emlékezetből dolgozott. Feleségével és kislányával sokáig a Kinizsi utca 16-ban éltek egy tíz négyzetméteres bérlakásban. Itt készítette erős fekete kontúrokkal lezárt színes kompozíciót, melyek a naiv művé-

Kadarkuti Richárd

szet sajátos dokumentumaiként őrzik egy kisváros emlékezetben és álmokban fogant képeit.

Kompozíciói idővel egyre világosodtak, részletgazdagabbá váltak. Az erős fekete kontúrozás karaktere is megváltozott. Rajzai, pasztelljei kezdettől színesebbek, közöttük számos portré található. Kadarkuti 1973-ban ismerkedett meg F. Mihály Ida művészettörténésszel, a Magyar Nemzeti Galéria munkatársával, aki felfedezte munkásságának sajátos értékeit. Így ke-

rült ki öt képe 1977-ben a zágaraí Naiv Művészek kiállítására, majd két ízben szerepelt Svájcban és Párizsban naiv művészeti kiállításokon. 1979-ben Párizsban 19 alkotását állították ki, s kiemelkedő sikert aratott a több lapban is megjelentetett Villamos című képe. 1984-ben bevették a L'Art Naif című nemzetközi naiv művészeti enciklopédia alkotóinak sorába.

Első önálló kiállítása 1974-ben volt a Pesterzsébeti Múzeumban. Számos erzsébeti és soroksári művésszel ismerkedett meg az évek során, többek között Bartl József, Rátkay Endre, Gaál Imre, Morvai László, Bakallár József, Tóth Menyhért festőművészekkel. Rátkay Endréhez és Bartl Józsefhez szorosabb barátság is fűzte. Rátkaytól ecsetet, festéket kapott, Bartl József rendszeresen magával vitte új kiállításokra, megismertette más művészek alkotói világával. Kadarkuti Richárd 24 évesen átvett részt a Pesterzsébeti Múzeum Tavasz Tárlatain, ahol 1982-ben és 1989-ben díjat is kapott munkájáért. Három alkotását megvásárolta a Magyar Nemzeti Galéria. Ezeket a műveket ma a kecskeméti Naiv Művészek Múzeumának gyűjteménye őrzi, ahol 1991-ben önálló kiállítása volt. Alkotásainak jelentős része a Pesterzsébeti Múzeum gyűjteményében található, de számos ma-

Fotók: Pesterzsébeti Múzeum

A Templomtér festmény (60 x 80 cm, olaj/farost, magángyűjtemény)

gángyűjteményben is előfordulnak művei.

Stílusának nyíltsága, bátor színkezelése, témaválasztása, kompozícióinak hangulata sokak számára teszi vonzóvá általában kis méretű munkáit, melyek megejtő őszinteséggel szólnak a szülőföld, a közvetlen környezet iránti elkötelezett szeretetről: „...hogy ezt a földet, ezeket a poros-köves utcákat, leandereket őrizgető betonudvarokat, öreg házakat, ágy alá tolt fürdőszobás lakásokat szeretni is lehet. Szinte szerelemmel szeretni. Vagy, ahogy a művész mondja: »bolondulásig.«”

A művész halálának 20. évfordulója alkalmából rendezett emlékkiállítás a Gaál Imre Galériában 2022. szeptember 21-től 2022. október 16-ig lesz látogatható.

Klauzál Napok Tétényben

AKlauzál Gábor Társaság 17. alkalommal rendezte meg a Klauzál Napok Tétényben címmel a már hagyományosnak tekinthető rendezvénysorozatát. A három helyszínen (Szent Mihály kápolna, Klauzál-villa, Vojnovits-Huszár Villa) futó rendezvényeken idén a szakíró-mezőgazdász Klauzál Imréről emlékeztek meg. Megemlékezések, koszorúzások, és történések előadásai is (dr.

Kalla Zsuzsa irodalomtörténész: A reformkori intézők társasége, dr. habil Albert Gábor történéssz: Klauzál Imre és a rohonci gazdaképzés) várták a résztvevőket – olvashatták meghívójukban a Klauzál Nap rendezvényei iránt érdeklődők.

Megújult a Fradi Múzeum

Időszaki tárlat is nyílt Albert Flóriról

Június 23-a délelőttjén a Groupama Arénánál népes közönség várakozott a Fradi Múzeum új, utcai, földszinti bejárata előtt a közgyűjtemény megújított állandó kiállításának megnyitására. Itt a Ferencvárosi Torna Club két legendás alakját ábrázoló szobor tekintett le a vára-

A sportegyesület relikviái gyűjteményi keretek között a labdarugó szakosztály alapításának 85. évfordulóján, 1985-ben váltak megtekinthetővé, majd az új stadionban 2014-ben nyílt meg a Fradi Múzeum, állandó tárlata az FTC múltját, emlékezetes sikereit, sportolói bemutatva. Időszaki tárlatai szintén emlékezetesek voltak, az egyesület történetének egy-egy részletét feldolgozva.

A Fradi Múzeum új állandó kiállításának megnyitóján az FTC elnöke, *Kubatov Gábor* egyedülálló múzeumnak nevezte azt, mivel a kiállított műtárgyai Albert Flórián Aranylabdájától, a világversenyek serlegein át olimpiai aranyérmekig terjednek. Hangsúlyozta, hogy a múzeumban a múltat mutatjuk be, de a jövőt építjük.

Köszönetét fejezte ki az új állandó kiállítás létrehozásában közreműködőknek *Tobak Csaba*, a Fradi Múzeum vezetője. Röviden ismertette az új kiállítás főbb egységeit: a sportegyesület

történetét vázoló „idővonalat”, a tárlókban elhelyezett serlegeket, emléktárgyakat/klubtrófeákat, a rekordjaik bemutatását („Legek fal”), sportfelszereléseket, tárgyi em-

Fotók: BHT

Serlegek és klubtrófeák a megújult állandó kiállításban

lékeket ötletesen öltöző-szekerényes enteriőrrel is élénk táro teret, az emlékezetes pillanatok felidéző vetítőtermet.

Az Albert Alapítvány képviselőjében Albert Flórián lánya, *Albert Magdolna* az új állandó kiállítással egyidejűleg megnyíló, a stadion 2. emeletén megtekinthető időszaki tárlatra, az Albert Emlékkiállításra hívta fel a figyelmet.

Az állami ünnepnapok és a hazai rangadók napjain kívül a Fradi Múzeum tárlatai keddtől péntekig 10 és 18 óra között, szombat-vasárnap 10 és 16 óra között tekinthetők meg.

kozókra: *Albert Flórián* aranylabdás labdarugó és az FTC alapító elnöke, *dr. Springer Ferenc* egészalakos szobra. Utóbbi még 1922-ben az FTC állította.

Részlet az Albert Emlékkiállításból

Emlékezés Újpesten

Gróf Eszterházy Jánosról

Egy kiváló felvidéki politikusról, az üldözöttek védelmében kiálló *gróf Eszterházy Jánosról* –1957-ben a csehszlovákiai, míróvi politikai börtönben hunyt el – emlékezett meg az Újpesti Városvédő Egyesület május 5-én, egy emlékülés keretében az újpesti városháza dísztermében. A kerület több szálal is kapcsolódik az 1945 után GULAG-ra hurcolt, tíz évre elítélt, majd távollétében Csehszlovákiában 1947-ben halálra ítélt, később életfogytiglani börtönre változtatott ítéletű arisztokratahoz, akit Szovjetunió 1949-ben adott ki Prágának.

Az egyesület elnöke (egyben a rendezvény szervezője), *Szölösy Marianne* bevezetésképpen ismertette, hogy szervezetük

2016-ban jutott el a Zoboralján lévő Alsódobokra, a mártír politikus mauzóleumához, melynek létrehozását adományukkal is segítették. Újpesten az önkormányzat 2017-ben Eszterházy emlékülést tar-

tott, teret nevezett el róla, emléktáblát állított és emlékfáját is elültette.

Első előadóként *dr. Hegedüs Ernő*, a Nemzeti Községi Szolgálati Egyetem adjunktusa ismertette a felvidéki gróf életútját, a második világháború alatti humanitárius tevékenységét, és annak újpesti vonzatait. Ezt követően a *Zsigmond Dezső* által rendezett *Apám, Eszterházy János* című filmet tekinthették meg az emlékülés résztvevői, majd *Molnár Imre* történésszel, Esterházy-kutatóval és *Lebovits Imre* holokauszt-túlélővel beszélgettek a boldoggá avatás előtt álló Eszterházyról és emlékezetéről.

Foto: felvidek.ma

Foto: Várai Mihály

Eszterházy újpesti emléktáblájának avatása 2017-ben

Rólunk – Röviden

Budapesti Honismereti Társaság

a Városunk négy számának kiadását, a Budapesti Helytörténeti Portál működését, a nyári debreceni XLVIII. Országos Honismereti Akadémián Budapest 23 fős képviselőjét, a Honismereti Szövetség társszervezőjeként novemberben Budapesten, a

Egyesületünk éves közgyűlését június 2-án a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény „mozi-termében” tartotta. Ülésünk előtt tagjaink megtekintették a gyűjteménynek a *Dizájn 9 – Különleges használati tárgyak az elmúlt 100 évből* című időszaki kiállítását. A megjelenteket Breinich Gábor, a Társaság elnöke és Gönczi Ambrus, a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény vezetője köszöntötte, majd gyűjtemény vezetője vetített képes és videós áttekintést adott a gyűjteménynek a COVID alatt az online térben kifejtett színvonalas tevékenységéről.

Társaságunk elnöke bejelentette, hogy három tagunk (Bartos Mihály, dr. Sárközy Péterné, dr. Sturcz Zoltánné) veheti át itt idén a tízéves tagsági munkájukra emlékeztető társasági emlékműnkét.

Egyesületünk 2021. évi tevékenysége és gazdálkodása ellenőrzése során tapasztaltokról Fericsán Kálmánné, az Ellenőrző és Számvizsgáló Bizottság elnöke számolt be a bizottság ülésén készült jegyzőkönyvet felolvasva. Kiemelte, hogy a Társaság 2021-ben nyereséges évet zárt, pályázati támogatottsága, kapott 1 százalékos felajánlása és a tagdíjbevétele egyaránt emelkedett. Összességében megállapította, hogy a Társaság az Alapszabályában rögzített feltételeknek megfelelően működött, feladatait a COVID járvány ellenére színvonalasan látta el az elmúlt évben.

2021. évi tevékenységükről az éves együleti beszámolót és közhasznúsági mellékletét, valamint a 2021. évi munka és költségvetési tervet írásban terjesztette elő Gábor Tibor titkár – bejelentve, hogy ezeket tagjaink e-mailon megkapták, kinyomtatva több példányt a helyszínen betekintésre körbead, melyek a közgyűlés után igény esetén a kivetítő-ernyőn is megtekinthetők. Előterjesztéseit röviden szóban is összefoglalta, ismertette szervezeti életünket, a járvány miatt 2021-ben részlegesen megvalósult Budapesti Históriaik előadóesteket (három alkalom volt csak),

Budapesti Históriaik

A Budapesti Honismereti Társaság és Budapest Főváros Levéltára Budapesti Históriaik című előadóest-sorozatát – az aktuális járványügyi szabályok betartásával – minden hónap lehetőség szerint első szerdai napján, du. 5 órai kezdéssel Budapest Főváros Levéltára Gárdonyi Albert termében tartjuk (Budapest, XIII. ker., Teve u. 3–5.). Ezek nyilvánosak, belépődíj nélküliek, minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Október 5., szerda

- *A magyar kabaré 90 éve*

Előadó: Kalmár Tibor rendező-író

- *A Művészbarátok Egyesülete munkája*

Előadó: Geröly Tibor egyesületi elnök

November 2., szerda

- *Kávéház-nagyváros-polgárosodás*

Előadó: Zeke Gyula író, történész

- *Fényírók Budafokon*

Előadó: Bartos Mihály okl. p. közgazda

December 7., szerda

- Előadások egyeztetés alatt.

Fotó: Oláh Albert

A Társaság 10 éves tagsági emlékérméjét dr. Sturcz Zoltánné veszi át Breinich Gábor elnöktől

Benczúr Hotelben igen sikeresen megrendezett XVIII. Országos Honismereti Kiadványszerkesztői Konferenciát. Utalt arra, hogy a 2022. évi munkatervük új elemet nem tartalmaz, a korábbi évek tevékenységeit kívánják folytatni.

Az Egyebek napirenden belül a 2023 júliusában, Budapesten a szövetséggel közösen, társszervezőként megrendezni tervezett ötvenedik Országos Honismereti Akadémia (témaköre: 150 éve alakult meg Budapest) előkészítéséről hangzottak el javaslatok, felajánlások.

Gratulálunk

A Magyar Családtörténet-kutató Egyesület 2022. március 29-én Budapest Főváros Levéltárában tartott ünnepélyes díjátadón adta át az Év Kutatóhelye díjat. A belföldi kategória díját tagjainak szavazatai alapján Budapest Főváros Levéltárának ítelték, amely intézmény hagyományosan sokat tesz a családkutatókért, mivel náluk nem csak a kutatás adminisztrációja végezhető el elektronikus úton, hanem ilyen módon lehet tájékozódni a kutatás lehetőségeiről (segédletek), és a felhasználható adatbázisokról is, szorosan kapcsolódva a Hungaricana szolgáltatásaihoz.

Olvasóink írták

Nemzetünk levéltára címmel jelent meg a *Városunk* áprilisi számában *Millisits Máté* cikke, amiben – szerinte – *Pecz Samu* építész a budapesti „József Nándor” Műegyetemen oktatott. Kettős hibát (szarvashiba) ritkán vétünk egy szóban, először is nádor, kis „n” -nel, másodszer pedig minnek a második „n”? (T. L.)

*

Köszönjük megkeresését! Sajnálatos módon figyelmünket elkerülve a *Nemzetünk levéltára* című kifogásolt cikk szerzője a budapesti műegyetem nevét pontatlanul, egyben tévesen adta meg, elnevezése 1871 és 1934 között helyesen Királyi József Műegyetem volt. (a szerk.)

Várostartörténet lépésről lépésre

Tematikus múzeumi séták Óbudán

••• Horváth Péter

Nagy és töretlen népszerűségnek örvendenek hazánkban a különböző tematikájú városi séták, amelyek jelentős részét helyi múzeumok, illetve más kulturális intézmények szervezik és bonyolítják. Nem véletlen, hogy ennyire közkedveltek ezek a programok,

hajdanán működő ipari egységeket mutatja be. A séták időtartama maximum két óra.

A két programon közel félszáz, főleg a 18–20. században működő üzem és gyár történetével ismerkedhetnek meg a résztvevők. A séta alkalmával elsősorban az egykor Belső-Óbuda területén, a városrész centrumában működő ipari tevékenység bemutatására van lehetőség, de az ettől távolabbi helyszínek és ipari területek sem maradnak ki – bár csak megemlékezés szintjén – a történelmi vezetéskből.

Az ipartörténelmi városi séta alkalmával az egyes helyszínek, még megmaradt és látható épületek demonstrálása mellett kiemelt hangsúlyt kap egy izgalmas folyamat, amelynek során az agrárjellegű településből a főváros egyik szegényes ipari külvárosa lett. Az ipar különböző formái, eltérő méretekben, már általánossá váltak a 19. század

hiszen a múzeumok falait elhagyva, a szabadban sétálva nyújtanak vonzó és izgalmas kapcsolódást, ismeretszerzést a látogatóknak. Az Óbudai Múzeum már több mint egy évtizede tart történelmi sétákat a III. kerületben, amelyek számos aspektusból mutatják be a városrész gazdag történelmét. A sikeresen működő program sokat fejlődött az évek alatt és már mintegy 14 sétából áll a repertoár.

Az utóbbi idők legnagyobb érdeklődését kiváltó múzeumi sétája az óbudai ipartörténelmet mutatja be, amelynek a címe; „Műhely, üzem, gyár – ipartörténelmi barangolás Óbudán”. Egy település hiteles történelme csak a gazdasági élete, ipara bemutatásával lehet teljes. Ez egy kétezer éves település esetében hatványozottan igaz, mivel a helyi ipar meghatározhatta a város egész életét.

Óbuda egykoron híres volt gyárairól és üzemeiről, melyek mára teljesen eltűntek, csupán egy-egy árva gyárkémény maradt meg mementónak. A téma nagysága és területi vonatkozásai miatt, a tematikus sétának két változata van, amely két különböző útvonalat jár be és ismerteti az egykoron működő helyi gyárakat, üzemeket. Az egyik variáció nagyjából a Szentlélek tértől északra, a másik a délre fekvő és

Fotók: Óbudai Múzeum

Óbudai hajógyár egykor

Óbudai gázipar

második felére Óbudán. A város-egyesítést követően ez a folyamat – nevezzük helyi iparosodásnak – felgyorsult. Ezt csak tovább erősítette a filoxéra által okozott pusztítás és annak következményei. A település gazdasági szerkezete egy meghatározó változáson esett át, az átalakuló városrészben „eltűnt” a korábbi évtizedeket meghatározó parasztpolgári réteg, helyét az ipari munkások vették át.

Az ipari üzemek és egységek egyre nagyobb térhódítása új munkahelyeket teremtett, amelyek szinte felszippantották a szőlőföldök kipusztulásával megélhetésüket veszített óbudaiak tömegeit. A város-

Fotó: Sárosipatáki Györgyi

Ipartörténelmi séta egyik állomása, a Goldberger gyár (ma Textilgyűjtemény) bejárata

részben zajló változások, a korábbi gazdasági és társadalmi szerkezet átalakulásának következményeként a 800 hektáros szőlőföldök helyett mintegy félszáz ipari üzem várta a munkáskezeket.

A rendszerváltó(tat)ás időszakában az óbudai gyáripar lényegében megszűnt létezni. Jellemzően a tematikus sétán résztvevők többsége valamilyen módon kapcsolódik a hajdani gyárakhoz, saját maguk vagy valamely családtagjuk által. Az óbudai múzeumi sétaprogramok nagyban hozzájárulnak a település múltján túl a családi, vagy akár a személyes emlékek visszaidézéséhez.

Képeslap az óbudai dohánygyárról

Glasz Géza emlékezete

Szódagyártásról és kisiparosairól

Majd egy éven át kamaratárlat várja a Kispesti Helytörténeti Gyűjteményben április 22-től „Az első kispesti szikvízgyár története” címmel az ide látogatókat. Ez a témaválasztás nem véletlen, egykor szinte minden budapesti háztartásban használták a cserélhető szódásüvegeket, a szikvíz/szóda 2013-tól beke-

rült a Hungarikumok közé is. „A hétköznapi beszédben a szikvíz neve helyett inkább csak a szóda kifejezést használták, használjuk. A szóda akkor kezdte igazán befutni karrierjét, amikor a szén-savval dúsított tiszta vizet az orvostudomány gyógyító erővel ruházta fel. Tovább szárnyalt a víz iránti kereslet, mikor a szörpöket is ezzel kezdték hígítani, igazi elfogadtatása a fröccs fogyasztásának elterjedésével vált általánossá. A vendéglátáson túl a magánháztartások elengedhetetlen kultusz

itala lett.” – olvashattuk a *Glasz Géza* szikvízkészítő emlékeztét ismertető kiállítótéri szövegben.

Népes érdeklődő közönség előtt konferálhatta be *Siklós Zsuzsa* gyűjteményvezető a tárlat megnyitóján megszólalókat. Elsőként *Vinczek György* kispesti alpolgármester tartalmas köszöntője hangzott el, majd *Buza Péter* újságíró, ismert helytörténész nyitotta meg a kiállítást. A Szikvízkészítő Ipartestület képviselőjében *Guttmann Tamásné* a szikvízgyártás kezdeteiről emlékezett meg – Kispesten 1888-tól készítenek szikvizet. A legismertebb kispesti szikvízgyártó leszármazottja, *Glasz Zsuzsa* ifjúkori emlékeit elevenítette fel a szódásüvegek házhöz szállításáról és egy vele megtörtént esetet idézett fel a „szódás lováról”.

Kamaratárlatukon betekintést kapunk a kispesti szikvízgyártás múltjába, megismerjük előállító kisiparosokat, láthatjuk az általuk életre hívott üzemek termékeit. A múlt század húszas éveiben az özv. *Glasz Zsigmondné* által teremtett Első Kispesti szikvízgyár mellett működött például a Hungária Szikvízgyár is. A Glasz család szikvízkészítő dinasztiaivá vált: Kispesten Glasz Géza hét évtizedig vitte az ipart, Pestlőrincen testvére, *Glasz Mihály* készítette a szódát.

Kamaratárlatukon megismerhetjük a kispesti szikvízgyártás múltját

Személyi igazolványképe

Kiállítási sarok

Fotók: BHT

Óbudai Múzeum

Vezető: Viszket Zoltán, tel./fax: 250-1020, cím: 1033 Bp., Fő tér 1., nyitva: K-V: 10-18 óra.

Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianne, tel.: 370-0652, cím: 1043 Bp., Berda J. u. 48., nyitva: K-P: 10-18, Szó: 10-14 óra.

Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tárlat

Helytörténeti munkatárs: Keleti Éva, tel.: 369-3688, cím: 1077 Bp., Csányi u. 5., nyitva: V-Cs: 14-18, P: 10-14 óra

Józsefvárosi Múzeum

Vezető: Tamás István
e-mail: istvan.tamas@jkn.hu
cím: 1085 Bp., József krt. 70.
nyitva: felújítás alatt

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus, tel.: 218-7420, cím: 1092 Bp., Ráday u. 18., bejárat az Erkel utcából, nyitva: K-P: 12-18, Szó: 10-14 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Verbai Lajos, cím: 1102 Bp., Füzér u. 32., nyitva: K-Sz: 10-14, Cs: 14-18, Szó: 9-13 óra. Kutatói nap – P: 9-13 óra

Albertfalvi Hely- és Iskolatörténeti Gyűjtemény

Vezető: Papp Gábor, tel.: 208-6635, 06-70-704-5938, cím: 1116 Bp., Pentele u. 8., nyitva: K, Cs, Szó: 14-18 óra.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Farkas Zsolt, tel.: 204-6788; 06-70-682-2144,

cím: 1116 Bp., Gyékényes u. 45-47., nyitva: H-P: 10-19 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Szakmai felelős: Földváry Gergely, tel.: 06-70-360-2447, cím: 1121 Bp., Zugligeri út 64., nyitva: Sze-V: 10-18 óra.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Munkatárs: Dr. Simonné Hortobágyi Zsuzsanna, tel.: 06-30-453-3693, cím: 1131 Bp., József Attila tér 4., nyitva: K-Cs: 11-17, P: 9-16 óra.

Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely

Vezető: Majkó Zsuzsanna
tel.: 06-70-522-3577,
cím: 1144 Bp., Vegér u. 28/b,
nyitva: előzetes egyeztetéssel
e-mail: helytortenet@cserepekft.hu

XV. Kerületi Kulturális Örökség Háza és Helytörténeti Gyűjteménye

Vezető: Kiss Emőke Hajnalka, tel.: 419-8216, cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81., nyitva: K-P: 10-16, Sze: 12-18, Cs, Szó: 10-14 óra

Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ

(szakmai besorolás nélkül)
Mb. vezető: Müller Ildikó, tel.: 604-8342, cím: 1165 Bp., Veres Péter u. 157., nyitva: H-Cs: 9-16, P: 9-14 óra.

Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóterem

Vezető: Ádám Ferenc, tel.: 256-6062, 258-4693, fax: 256-9526,

cím: 1174 Bp., Báthory u. 31., nyitva: K-V: 14-18 óra.

Tomory Lajos Múzeum

Vezető: Heilaufer Zsuzsanna, tel.: 290-1585, 06-20-316-9885, cím: 1181 Bp., Margo Tivadar u. 116-118, nyitva: Cs-P: 10-18, Szó: 14-18 óra.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Siklós Zsuzsa, tel.: 281-1619, cím: 1191 Bp., Csokonai u. 9., nyitva: K-P: 14-18 óra, páros heteken Szó: 10-14 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: D. Udvarny Ildikó, tel.: 283-1779, cím: 1203 Bp., Baross u. 53., nyitva: K-Szó: 10-18 óra.

Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Molnár Krisztián, tel.: 278-2747, cím: 1213 Bp., Szent István út 230, nyitva: Sze: 8-14.30, P: 14-18, Szó: 9-13 óra.

Nagytétényi Helytörténeti Kiállítóterem

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Wahl Ildikó, tel.: 06-20-237-1920, cím: 1225 Bp., Nagytétényi út 278., nyitva: K-Cs: 9-12, Szó: 15-18 óra.

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény vezető: Geiger Tamás, tel.: 287-3057, cím: 1238 Bp., Sztítás u. 105., nyitva: Sze-P: 10-17 óra.

Szórakoztató ismeretterjesztés Ferencvárosban

A pandémia alatt és után az online médiában

•••• Gönczi Ambrus

Az elmúlt két év tapasztalatait ma már némi rálátással összegezhethetjük. Ami a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény zárva tartása alatt kísérleti tevékenységnek indult – például a naponkénti helytörténeti feladványok a közösségi oldalakon, a virtuális kiállítás, a helytörténeti témájú „minisorozatként” megjelenő videós tartalmak – az ma már általános részét képezik a múzeumi tevékenységünknek.

A kommunikációs csatornák bővülésével újabb lehetőségek nyíltak a kiállítások népszerűsítésére is. Jó példa erre, hogy honlapunkon több 3D virtuális tárlat is elérhető lett az elmúlt időszakban.

Ezek között szerepel a *Ferencváros évszázadai* című állandó kiállítás, mely a fotorealistikus, számítógép által generált térben körbejárható, a tablókon szereplő képek nagyíthatóak, a műtárgyak pedig külön információs pontokkal lettek kiegészítve. A 3D panoráma technika segítségével a műemlék épület díszudvara is látható. Jó lehetőség látogatóink számára, hogy olyan tárlatot is megtekinthetnek, melynek anyaga nem mindig érhető el a nyilvánosság számára.

Ilyen tárlat a kéttermes, *Végyvári Lászlóné* grafikai alkotásait bemutató gyűjtemény, mely kiegészülve korabeli és mai fotókkal érdekes információkat nyújt a Középső-Ferencváros harmincévnyi átalakulásáról. Ez a lehetőség természetesen nem váltja ki

a valós élményeket, viszont értékes interaktív eszköze lehet a dokumentálásnak és a reprezentálásnak.

A közönséggel való találkozás másik fontos virtuális helyszíne a Youtube lett. Különböző szakterületek együttműködésével olyan videós tartalmakat készítünk, melyek szórakoztató formában segítik az ismeretterjesztést, a helytörténeti sajátosságok bemutatását. Ezeknek az alapját legtöbb esetben a már megjelent kiadványaink adják, de kísérletet tettünk az ókori kutatások eredményeiről is egy sajátos összefoglalót készíteni, ami egészen népszerű lett (*Atlantisz legendája*). Az eddig feldolgozott témák között az *Erkel ötpercesek* című sorozatban a régi ferencvárosi muzik (Tátra/Balaton, a Ludovika/Akadémia, a Kultur/Kinizsi, a Pest-Buda mozi), valamint kultikus éttermek, sörözők (Ezüst Sirály, Szimfónia, Jó Pipa) története szerepelt.

Emellett lehetőségünk nyílt két fotóművésszel (*Koroknai László, Mészáros Gábor*) együttműködve elindítani a *Hely és Könyv* című illusztrációs sorozatot, melyben művészi igényességgel igyekszünk híres irodalmi művek és ferencvárosi helyszínek kapcsolatát bemutatni.

Nagy hatással volt a Ferencvárosi Helytörténeti Egyesület pedagógia tevékenységére a pandémia. Az évente rendszeresen megszervezett helytörténeti vetélkedőkre való felkészülés és az első fordulók is online zajlottak, amelyek lebonyolításában a magyar fejlesztésű Tankocka és a Redmenta programok bizonyultak eredményesnek.

A Fővárosi Költészet Napi Versillusztrációs Pályázat is megújult, az utóbbi három év döntőbe jutott alkotásai online lapozható kiadványként is elérhetők az egyesület honlapján és Facebook oldalán.

Fotók: Oláh Albert

Ferencváros Évszázadai online

Életében utcanevet kapott

A köztisztelőben álló Nagy György István

Kévesen mondhatták, hogy róluk még életükben utcát neveztek el. Nagy György István emlékére 1932-től nem csupán a pesterzsébeti Baross utca és a Vörösmarty utca közötti, ezekkel párhuzamosan futó Nagy György István utca, majd 1968-tól a Nagy György István köz is őrzi. Pesterzsébet önkormányzata 2016-ban a városrész szívében *Lelkes Márk* szobrászművész alkotását, Nagy György István mellszobrát avatta fel „Nagy György István (1866–1961) Pesterzsébet

főjegyzője” felirattal. Az 1870-től Soroksárhoz tartozó Erzsébetfalva lakosság száma az 1890-es évek második felében – ekkor mintegy 15 000 fő – már meghaladta Soroksár népességét. Jogos önállósági törekvéseik eredményeként 1897-ben a belügyminiszter nagyközséggé nyilvánította Erzsébetfalvát. A nagyközség tisztségviselőit nyílt választással 3 évre választották, a jegyzőt életfogytig. A szeptemberi választást Szilágyi Lajos ráckevei főszolgabíró felügyelte. Az első bírónak

Gombás István vendéglőst, főjegyzőnek Nagy György Istvánt választották, aki ráckevei főjegyzői állását feladva 33 éven át szolgálta Erzsébetfalva nagyközség, majd 1924-től a már városi rangot nyert Pesterzsébet lakosságát főjegyzőként, majd helyettes polgármesterként. Barátságos, segítőkész természete, eredményes és jelentős nagyközség, majd városfejlesztő tevékenysége rendkívül népszerűvé tette. Nyugdíjba vonulása után 1931-ben Pesterzsébet díszpolgári oklevelét vehette át.

Fotó: Pesterzsébet története, 96. p.

Nagy György István 1900 körül

XVIII. kerületi QR kódvadászat

Rendhagyó helyismereti és helytörténeti vetélkedő

•••• Jásperné Nagy Melinda

Kerületünkben sikerült egy új ismeretszerző formának hagyományt teremteni, amellyel az itt élő és itt tanuló gyerekek, felnőttek jobban megismerhetik lakóhelyüket, Pestszentlőrinc-Pestszentimre épített és környezeti értékeit, azok helytörténeti vonatkozásait, közös kulturális örökségünket.

A tavalyi Eötvös Loránd nyomában vetélkedő után ismét egy olyan programot szerveztünk 2022. március 1. és április 26. között, amely élményszerűen, játékos formában mutatta be kerületünk múltját. A helyi általános iskolák felső tagozatos tanulóit és pedagógusait, a kerület lakosait, családokat hívtunk egy olyan játékra, amely több korosztály érdeklődési köréhez és életkori sajátosságaihoz igazodott. A feladatok összeállítását szakértő

okostelefonnal beolvasott kódokkal elért oldalak leírást vagy videót és játékos feladatokat tartalmaznak, melyeket a helyszínen együtt, kooperatív módon kell megoldaniuk a játékosoknak, a tarisznyában található segédeszközök, kellékek segítségével. A kódokat köztéri műalkotásokhoz, a kerület jelentősebb épületeihez, közparkjaiba, a múzeum kiállítóhelyeire és a csatlakozó partnerintézményekhez telepítettük, ahol mindig az adott helyszínen kutatva, azt jobban megismerve találták meg a feladatok megoldását a résztvevők.

Ez a program egyszerre segítette a valós térben és térképen való önálló tájékozódás fejlesztését. A kész jegyzőkönyvet, az elkészült produktumokat, fotókat elektromos levelezés útján juttatták el a múzeum számára. Eredményhirdetésünkre ünnepélyes keretek között személyesen került sor, méltó lezárása volt a versenynek, sokan megjelentek a résztvevők közül.

Kiderült a játékosok visszajelzéseiből, hogy nagyon tetszett a sok érdekes és új információ lakóhelyükkel kapcsolatban és a kreatív feladatok, amely során számos esküvői fotó, ötletes alkotás, nyomozói jegyzőkönyv született.

Versenyünk megvalósításával az volt a célunk, hogy egy olyan programot kínáljunk a XVIII. kerületben élő családoknak és gyerekeknek, ami bővíti helyismeretüket és élményszerű ismeretszerzést, tartalmaz kikapcsolódás nyújt számukra, a hosszú bezártság után. A versenyt saját felületeinken és a helyi lapban is meghirdettük, illetve beszámoltunk az elért eredményekről.

A Tomory Lajos Múzeum vetélkedőjén végül 3 kategóriában 186 főt tudtunk díjazni a teljesítményéért a május 19-én tartott díjkiosztón.

Ismeretterjesztő vetélkedőnket a Nemzeti Kulturális Alap és a XVIII. kerület, Pestszentlőrinc–Pestszentimre Önkormányzata jóvoltából valósíthattuk meg. Csapataink strandbelpőt, kávéházi ajándékutalványt, oklevelet, illetve az egyedi díjazottak ezen felül kisebb műszaki eszközöket nyertek. Ahonnan a legtöbb csapatot indították, s a legtöbb pályamunkát küldték be, ott különdíjban részesült az iskola és a pedagógus: ők repülőter látogatást nyertek.

Fotók: Tomory Lajos Múzeum

munkatársaink végezték: Rozgonyi Sarolta, Mayer Adél, Pápai Tamás.

Előzetesen 30 csapatot terveztünk a pályázatban, viszont a megvalósítás során kétszer kellett utánrendelnünk a tarisznyákból és a kellékekből – több mint 100 csapat regisztrált.

A programon a gyerekcsoportok, családok önállóan, egy fedező tarisznyába helyezett információkat tartalmazó nyomok, kellékek segítségével járták be a kerület egy-egy részét. Voltak olyan csapatok, amelyek mindkét útvonalat végigsétálták. Az

A XVIII. kerületi díjátadó

Nevek és terek

Budapest utcaneveiről

•••• Ternováczi Bálint

Budapesten ismereteink szerint 2247 olyan közterület van, amely valós (Széll Kálmán tér, Deák tér,

és szereplőket véli saját történelme kiemelkedő és fontos időszakának. Az ÁTLÓ és a Budapest Főváros Levéltára leg-

újabb adatvizualizációja azt mutatja meg, hogy Budapesten kikről neveztek el köztereket és milyen emlékezetpolitikáról árulkodnak a közterek névadási szokásai.

Az adatvizualizáció segítségével az érdeklődők megtudhatják, milyen arányban viselnek a fővárosi közterek férfi és női neveket, a névadók valós vagy fiktív személyek, magyarok vagy külföldiek, milyen jellegű tevékenységet folytattak, mely korszakban éltek. Érdekes kiemelni azt az izgalmas kimu-

Az adatvizualizációs előadás a BFL január 26-i műhelykonferenciáján hangzott el, melyet dr. Kenyeres István levéltári főigazgató nyitott meg

Fotó: BHT

tatást, amely az egyes politikai korszakok közterek átnevezéséhez való hozzáállását mutatja be.

A bemutató végén az olvasó maga állíthat be szűrőket, aminek segítségével vizsgálhatja a magyar főváros köztérnevezéseit. Az oldal okostelefonokra és táblagépekre fejlesztett változatban is elérhető. A Nevek és terek című adatvizualizáció Budapest Főváros Levéltára (BFL) honlapján, illetve a következő linken érhető el: <http://adatvizualizacio.bparchiv.hu/budapestiutcanevek/>

Az új adatvizualizációs oldal bemutatására Levéltárunk műhelykonferenciát szervezett, aminek keretében az előadók az 1920 utáni köztérnevezési tendenciáinak kérdését járták körbe, érintve az utcanevek elnevezésének emlékezetpolitikában játszott szerepét, továbbá összehasonlították Budapest és

Bécs, a birodalom korábbi fővárosainak első világháború utáni fejlődésének szétváló útjait és felvázolták a bécsi utcaelnevezések aktuális problémáit, amelyek izgalmas párhuzamokkal szolgálhatnak a budapesti tapasztalatokra vonatkozóan. A konferencia megtekinthető a következő linken: <https://www.youtube.com/watch?v=dTNeEdT3BRM&t=4198s>

Ugyancsak a budapesti utcanevekkel, mégpedig a trianoni neveket viselő közterekkel foglalkozik az ÁTLÓ és a Levéltárunk egyik korábbi adatvizualizációs projektje is: <http://adatvizualizacio.bparchiv.hu/hatarontuli/>. Részletesebb információ a az ÁTLÓ és a BFL munkatársaitól, az ötletgazda és a megvalósító ÁTLÓ részéről Bátorfy Attilától – batorfy.attila@atlo.team, valamint a szerzőtől – ternovaczb@bparchiv.hu és dr. Toma Katalintól – tomak@bparchiv.hu kérhető.

Közéleti panteon

Emlékhely a XVIII. kerületben

•••• Frank Gabriella

Először között csatlakozott a XVIII. kerület a 2012. évi XXX. törvénnyel a nemzeti értékek feltárására létrehozott hálózathoz. Pestszentlőrinc-Pestszentimre 2013-ban alakult Települési Értéktár Bizottsága a helyi történelmi, kulturális és természeti értékek felderítését, megőrzését és minél szélesebb körben való megismertetését tűzte ki célul. A képviselő-testület mellett működő tanácsadó szervezatként 2014 és 2020 között részt vett a kerületrendezési terv és az arculati kézikönyv kidolgozásában, javaslatot tett fontos épületek védettség alá vételére (pl. Bókay borospince) és több helyi gyűjtemény (pl. Buna életmű, Nemcsics Emlékház) bemutatására, támogatta a helyi múzeumi fejlesztéseket, szorgalmazta kerületi kiadványok és séta-applikáció készítését. A közösségi emlékezetet szolgáló bizottságnak nemcsak a tárgyasult történelem értékeinek felmutatása, hanem kiemelkedő személyiségek emlékének ápolása is feladata.

Látva, hogy a település érdekében végzett sok évtizedes munka, a legnagyobb tettek is milyen gyorsan elfelejtődnek, a bizottság kezdeményezte egy minden helyi lakos számára könnyen elérhető emlékhely kialakítását azoknak a kerületi polgároknak a tiszteletére, akik tevékenységükkel maradandó értéket teremtettek. 2020-ban döntött arról, hogy az emléktáblák a Tomory Lajos Múzeum árnyas kertjét körülvevő téglakerítésen kapjanak helyet azoknak a nevével, akik a település történetében meghatározó szerepet játszottak, illetve hosszú éveken át tartó munkájukkal kiérdemelték az itt lakók elismerését és szeretetét, és ezért 1991–2021 között díszpolgári címet kaptak. Pestszentlőrinc-Pestszentimre Közéleti Panteonját a kerület 22 már nem élő díszpolgára előtt tisztelegve a hozzátartozók és a helyi intézmények képviselőinek jelenlétében 2021. szeptember 14-én avattuk fel. (Neveik: [\[badido/210913/keruletunk-nagyjainak-allitanak-emleket-muzeumkertben\]\(https://18.keruletunk-nagyjainak-allitanak-emleket-muzeumkertben\).\) A település működtetése, egyházi élet, orvoslás, pedagógia, ipar, művészetek, sport terén helyben, esetenként országosan is kiemelkedő személyiségek \(például Eötvös Loránd, Bókay Árpád, Komlós Juci, Nemcsics Antal, Iharos Sándor, Kondor Béla\) tevékenységéről lapozható tabló készült, mely a múzeum előterében tekinthető meg.](https://18.kerulet.ittlakunk.hu/kultura-sza-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Fotó: Tomory Lajos Múzeum

Az emléktáblák a Tomory Lajos Múzeum téglakerítésén kaptak helyet

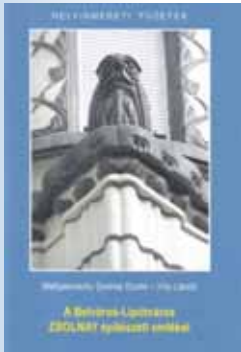
A bizottság ettől az évtől még szélesebb körben kívánja elismerni a település fejlődését szolgáló, közösségért végzett munkát, ezért a panteonba való felvételhez minden év elején újabb öt, a kerületiek életében fontos szerepet játszó, elhunyt személyiség nevére kér javaslatot az itt lakóktól. Az idén szeptemberben avatandó emléktáblára a márciusig beérkezett számos ajánlásból Lónyay Menyhért városalapítót, Wimmerth Béla templompépítő főesperest, Huray György orvos-mecénást, Szécsi Margit költőt és Muraközy Tibort, a Szentlőrinci Atlétikai Club játékosát és örökös elnökét választotta.

Rengeteg fáradtságos munka, önzetlen segítség, folytonos küzdelem, hihetetlen kockázatos tettek, sok-sok felemelő pillanat és nagy sikerek fűződnek a közéleti panteon emléktábláira vetett nevekhez. Felsorolhatatlan érdemeik vannak, amiért a kerület lakóinak kisebb-nagyobb közössége nem tud elég hálás lenni.

Zsolnay kerámiák varázsa

•••• Nagy Gergely

Mattyasovszky Zsolnay Eszter – Vízy László: A Belváros-Lipótváros ZSOLNAY építészeti emlékei. Helyismereti Füzetek 1. szám, Aranytíz Helytörténeti Klub, Budapest, 2022. 48 p., 74 fotó

Meghatározó szerepe van abban, hogy a kutak világa után most meg a Zsolnay kerámiák varázslatát láthatjuk a Belváros-Lipótváros Önkormányzata új Helyismereti Füzetében. Lassan *Mattyasovszky Zsolnay Eszter* és *Vízy László*t állandó Zsolnay szerzőpárosnak tekinthetjük. Már korábban is több jelentős kötetben dolgozták fel a Zsolnay kerámiák építészeti jelentőségét. Ehhez a munkához természetesen a legnagyobb, a leghitelesebb partnerek találtak egymásra. *Vízy László*, aki meglát, *Mattyasovszky Zsolnay Eszter*, aki mögé lát. Családtagként, leszármazottként is.

Az apró részletek besugározzák környezetüket, melyek nem is olyan apró részletek, mert a hangsúlyos helyeken valami ragyogás jelenik meg pontosan ott, ahol ez kell. Mint egy nő az ékszer, ami ön-

magában gyönyörű, de csak akkor, ha illeszkedik az egyéniségéhez, az alkatához. Ekkor a kisugárzást teszi erőteljesebbé, vonzóbbá! Mint a Zsolnay kerámia az épületeinket. A legnagyobb, ami történhet, ha egy családnév köznévvé válik. A zsolnay most még közelebb került hozzánk, a két szerző újabb együttműködésével, közös munkájuk újabb eredményével. Ezt köszönhetjük az új kiadványnak. A kerület épületeit díszítő zsolnayakat ismerhetjük meg. A kötetben maga a kerámia szól hozzánk, úgy, ahogy ott, azon a helyen azt az építészet megkívánja. A kor legnagyobb építészei ismerték a kerámia csodáját. Hol teljes épületet határoz meg az apró elemek sokasága, hol egy párkány alatt bújik meg egy apróbb zsolnay elem, de ott sem marad rejtetten. Mindig, mindenhol a teljes épületet szolgálja.

Belvárosunk a vesztegzár idején

•••• K. F.

Kacs Kovics Fruzsina (szerk.): Vesztegzárban született kincsek a Belvárosban. Kincses Belváros Egyesület, Budapest, 2020–2021. 180 p.

A Kincses Belváros Egyesület nyolcadik könyve saját kiadásban, 2021 karácsonya előtt jelent meg, tagjainak közös munkája eredményeképp, a kerületi önkormányzat erkölcsi és anyagi támogatásával.

A kötet négy fejezetbe csoportosítja mutatja be a COVID időszak alatti aggodalmak, tanácsalanságok, bezártság ellenére született kincseket a kerületben. Megmutatja, hogy milyenek vagyunk, ha egy olyan helyzettel kerülünk szembe, ami váratlan, kiszámíthatatlan, amin csak akkor tudunk úrrá lenni, ha összefogva, tudásunkat, akaraterőnket, lehetőségeinket mérlegelve napról napra igyekszünk valami jót tenni a „közösbe”. Hitünk, reményünk és szeretetünk támogatott abban, hogy ez alatt az időszak alatt is teremjenek olyan értékek, amik feledtetik a félelmet és erőt adnak a jövőhöz. A 2020–2021 időszak alatt kitüntetésben részesült kerületi személyekről, ekkor

született új épületekről, rekonstrukciókról, közterületekről, vesztegzár miatti különleges eseményekről és ezzel kapcsolatos gondolatokról szól a könyv. Ugyancsak megemlékezünk a 2021-es világesemények kerületi vonatkozásairól, így a pandémia miatt elhalasztott olimpiáról és eucharisztikus kongresszusról. A kéreménykötésű könyv színes képanyaga, szintén saját fotó, ami ugyancsak emeli a közös munka értékét.

Első bemutatójára 2021 decemberében a Józsa Judit Galériában került sor, ahova meghívtuk a kötet szereplőit és alkotóit. A bemutatót *Peltzer Ferenc* és *Kövári Eszter Sára* „Énekvirágai” tették még ünnepélyesebbé, hiszen azonos című CD-jük szintén ebben az időszakban született. A kötet beszerezhető a Józsa Judit Galériában (V. ker., Városház utca 1.) és a Kincses Belváros Egyesület székhelyén (V. ker., Kecskeméti u. 11.) előzetes időpont egyeztetést (+36-30-9442300) követően.

Andrássyak emlékei

•••• Szöllősy Marianne

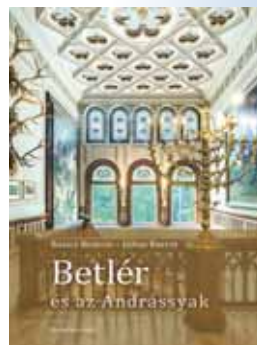
Basics Beatrix – Július Barczy: Betlér és az Andrássyak. Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2022. 273. p.

Magyarország történetében jelentős szerepet betöltő gróf *Andrássy* család történetét az államalapítás korától tekintik át a kötet szerzői. Levéltári iratok szerint 1578-ban *Andrássy Pétert* a bécsi udvar Krasznahorka várának kapitányává nevezte ki, majd a várhoz tartozó uradalom is a leszármazottak birtokába került. A grófi család és a többször átépített kastély története összefonódik. Budapesten a Világörökség részét képező *Andrássy út*, az itteni *Andrássy palota* és az Országház előtt *gróf Andrássy Gyula* lovas szobra is emlékeztet erre az arisztokrata családra.

A szerzők körültekintő kutatások után követik végig az épület történetét. „Gömörmegeye éjszakkéleti részében, a Sajó felső völgyének egy erdőkoszorúta kies öblében, Rozsnyón felül pár negyedórányira van *Betlér*, az a kisdud falu, melyet messze földön híressé tett a mellette emelkedő büszke grófi kastély...” írja a *Vasárna-*

pi Újság 1895. november 10-én. *Basics Beatrix* és *Július Barczy/Bárczi Gyula* művészettörténészek az újság teljes cikkét idézve ismertetik a kastélyt, értékes gyűjteményeit, s a vadászkastélyhoz kötődő életmódot.

A *Betléri Kastélymúzeum* jelenlegi kiállítása 2014 óta újra rendszerezve mutatja be az *Andrássy* kincseket. A könyv negyedik fejezete katalógusként vezet végig a tárlaton: szemet gyönyörködtető belső építészeti megoldások, berendezések idézik fel a kastélyban zajló életet. A gazdag gyűjtemény talán legszembeütőbb részét jelentik a családtagok portréi, utazásaik alkalmával gyűjtött ékszerek, trófeák, ötvösművek. Külön fejezet foglalkozik a kastély angolparkjával. Részletesen bemutatva *Joseph Bergmann* és munkatársa *Heinrich Nebbien* munkásságát, és a parkban létesített pavilonokat, állatházakat. A közel 250 reprezentatív fotóval illusztrált kiadványt a *Rozsnyói Híradó* 19. század végi színes hírei és kortárs irodalmi válogatás egészíti ki.

Csepel közrendvédelméről

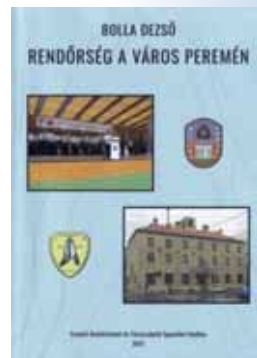
•••• Szőke Rozália

Bolla Dezső: Rendőrség a város peremén. Csepeli Helytörténeti és Városszépítő Egyesület, Budapest, 2021. 167 p.

Szerzőjének, *Bolla Dezső*nek a csepeli rendőrségről szóló kötete, a *Rendőrség a város peremén*, meglepett a rengeteg tán feledésbe merült információval, képekbe, történetekbe sűrített emlékekkel.

A *Csepeli Helytörténeti és Városszépítő Egyesület*, a *Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény*, a csepeli rendőrkapitányság, az egykori csepeli kapitányok, archívumok, hagyatékok, gyűjtemények tárgyi és a jó emlékezetben megőrzött bizonyítékainak egy kis szelete került bele a kötetbe, de még így is remek korszakot nyújt az 1916-ban, a XXXVIII. számú törvénycikk nyomán Csepel székhellyel szerveződött, a Magyar Királyi Államrendőrség erzsébetfalvai kirendeltségének történetéről. Rajta keresztül a település történetéről is, amely csak 1950. január elsején csatlakozott a fővároshoz, de már *Árpád* fejedelem idején is lakott volt.

Sok-sok hullámvölgyet megélt település ez, amely hol a magyar hadiipar kiszolgálójaként, hol a magyar ipar messze földön ismert csillagaként hívta fel magára a figyelmet. Az itteni kapitányok, tisztek és „közlegények” mindig is a szakmai legjobbjai voltak, és ahogy az iparban, a politikai életben, a rendőrség berkein belül is a továbblépés, az előbbre jutás lépcsőfoka volt Csepel. *Bolla Dezső* által írt, és a már elhunyt *Bárany Tibor* szerkesztette könyv végigvezet az elmúlt évtizedeken, és nekem, mint a város peremén felcseperedett embernek, fel-felsejlenek az egykori események, az újságok lapjairól visszaköszönő történetek. És legfőképpen az, hogy a rend és a biztonság uralkodott a Duna két ága között. Érdekes a *Csepeli Helytörténeti és Városszépítő Egyesület* által kiadott kötetbe belelapozni különösen azoknak, akik ma még kicsit távolabbról szemlélik e két Duna-ág által körülölelt kerületet, Csepelt.

Múzeum az Országházban

A törvényhozásról egyszerűen

•••• Lajkó Sára

Nem példa nélküli az Országgyűlési Múzeum 2014-es megnyitása – múzeumi közgyűjtemény már 1929 és 1949 között működött az Országházban. Az intézmény a megszüntetése után több mint fél évszázaddal, 2014-ben jött

létre újra, azzal a céllal, hogy összegyűjtse, megőrizze és a nyilvánosság elé tárja a magyar történelem törvényhozáshoz kapcsolódó emlékeit.

A magyar törvényhozás ezer éve című állandó kiállítás a magyar országgyűlések és parlamentarizmus történetét mutatja be a honfoglalástól a rendszerváltoztatásig, hazánk történelmébe ágyazva, eredeti, valamint nemesmásolatban látható tárgyakkal, rekonstrukciókkal, audiovizuális és interaktív eszközökkel. Az Országház Látoga-

Országház története című tárlatunk a Nej Béla teremben

tóközpontjában lévő tárlat egyszerre kínál tartalmas kikapcsolódást csoportoknak tárlatvezetővel és egyéni látogatóknak is a 14 nyelven előre programozott audioguide-ok segítségével.

Interaktív múzeumpedagógiai foglalkozások a kiállítótérben vannak

épület makettje, a villámhárítóként is szolgáló rézvitéz szobrok egyike és az Országház közel ötven, központilag vezérelt órai szerkezetének bemutatása.

Két kiállítótér került kialakításra a Kossuth téren, az egykori szellőzőalagutakban. A Kőtárban az épület felújítása során lecsereelt kőburkolatok és szobrok vehetők szemügyre. A különböző állatalakokra, szörnyformákra emlékeztető vízköpők és a különleges majomkutyák megismerése mellett végigkövethető a Nemzet Főtere és az Országház építésének története is.

A valamikori szellőzőalagút déli szakaszában az 1956. október 25-i Kossuth téri sortűz áldozatainak emlékhelye és a hozzá kapcsolódó kiállítás kapott helyet. Egyrészt 1956. október 25-e eseményei és a tragédia emlékezete elevenedik meg a kiállítótérben, másrészt lehetőséget nyújt a tiszteletadásra, megemlékezésre is. A falon látható 300 fémtábla a máig ismeretlen számú áldozatok sokaságát jelképezi. Ezek közül 88 táblán azok neve szerepel, akik a

Fotók: Országgyűlési Múzeum

A magyar törvényhozás ezer éve című állandó kiállítás a Látogatóközpontban

kutatások mai állása szerint a Kossuth téri sortűz áldozataként vesztették életüket.

Országházunk építészetét bemutató kiállítás az Országház-látogatásra váltott jeggyel tekinthető meg, a többi tárlat ingyenesen látogatható.

A kiállítótérek virtuálisan, otthonról is bejárhatóak, sőt a múzeum korábbi időszak kiállításai, a Tisza István életét bemutató tárlat ugyancsak elérhető online formában.

Múzeumunknak a fiatal korosztály kiemelt célközönsége. A kiállítótérben folyó interaktív múzeumpedagógiai foglalkozások lehetőséget nyújtanak a magyar történelemmel és a parlamentarizmussal kapcsolatos ismeretek tematikus, élményszerű elsajátítására. A múzeum által szervezett pedagógus-továbbképzések, illetve az Országház Filmműhely keretében készült dramatizált történelmi dokumentumfilmek és animációs filmek szintén az oktatást hivatottak támogatni. Jelenleg öt dokumentumfilm és hét animációs film érhető el ingyenesen a múzeum videó megosztó csatornáján.